

TURİZM SEKTÖRÜNDE ÇALIŞAN KADINLARIN TOPLUMSAL DEĞİŞİME ETKİLERİ*

Nurgün OKTİK**

ÖZET

1990'lar dünya genelinde her alanda hızlı değişimlerin yaşandığı bir dönem olarak kabul görmektedir. Teknoloji alanındaki hızlı atılımların etkisi toplumsal yaşamın her kesiminde kendini gösterirken politik ve ekonomik değişimler sosyal ve kültürel dönüşümlerin aracı olmaktadır. Sosyal örgüdeki ve kültürel yapıdaki bu değişimler toplumdaki bireylerin kişisel tercihlerinin öncelik sıralamasında da etkisini göstermektedir.

Sosyal yapının ve bireylerin küresel boyutlardaki bu hızlı değişiminin etkili iletişim araçlarından birisi turizm olgusudur. Turizm olgusu hem turist hem de turistik yörenin halkı için değişimdir. Turist yaşadığı örgüden kısa bir süre için koparak farklı bir ortamın sosyal ve kültürel deseni içerisine girmektedir. Bu etkileşim içerisinde turist bireysel bağlamda değişimi yaşarken yerel halkın kültürel, ekonomik ve çevresel kalıplarının değişimine neden olan etkenlerden birisi olarak belirlemektedir. Bu değişime aracı olan ve etkileşimi en yoğun yaşayan kesimlerden birisi hizmet sektöründe uzmanlık istemeyen işlerde çalışan kırsal kökenli kadınlardır.

Bu araştırmada 1100 kilometre kıyı şeridinde sahip ve turizm olgusunun yoğun yaşandığı Muğla il sınırlarında turizm sektöründe özellikle uzmanlık istemeyen işlerde çalışan kırsal kökenli kadınların turizmden etkilenişi ve bu değişimi köylerinin yapısına ne şekilde taşıdıkları incelenecektir.

ABSTRACT

Tourism is the one of the important factors that affects globalisation. The concept of tourism fosters a change in life style for both the tourist and the local community, which the tourist is visiting. The tourist leaves his / her home environment and enters a totally new one, thus interacting with the locals. This interaction brings about a change in values for both the tourist and the locals. The change which tourism brings is also reflected on the life style of rural women who work in that sector.

This study based on rural women who work as unskilled labourers in the tourism sector in Muğla. These women create the biggest cultural impact in the communities in which they live as they are constantly exposed to different cultures.

GİRİŞ

Kalkınmayla uğraşan ekonomistler ve kalkınma plancıları kadının iş gücüne katılımının ve katkısının kalkınmanın temeli olduğunu sık sık vurgularlar. Bunun yanı sıra kadını kalkınma ekonomisinin temelinde görenler ayrıca kadının daha yüksek gelir, toplumsal yaşamda politikadan eğitime uzanan yelpazede daha büyük bir güç ve statüde görmek istediklerini vurgularlar. Kadının ekonomiye katkısının olabilmesi için eğitim düzeyinin ve

* Bu çalışma 1997 yılında TODAEİ nin düzenlediği "20.yüzyılın sonunda Kadınlar ve Gelecek" adlı konferansta poster bildiri olarak sunulmuş ve daha sonra geliştirilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Muğla Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

çalışma deneyiminin artırılması gerektiği vurgulanan başka bir gerçekliktir. Bunun yanı sıra açıklanmayan ve resmi olmayan diğer bir gerçek de kadının toplumsal yapı içerisindeki yeridir. Örneğin kadının geleneksel yapıdaki yeri, evli olup olmadığı, o yapı içerisinde evli olmanın, anne olmanın değeri kadının işgücünde kullanım konumunda büyük farklılıklar ortaya çıkarmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde hızlı kalkınma, değişme ve bu bağlamda kadının yeri temel araştırma konularından birisidir. Araştırmanın ana hareket noktası ise kadından beklenenler yani üretim ve yeniden üretimle ilintilidir. Burada yeniden üretimden amaç, kadının toplumun kültürünü, aileyi ve çoğalmayı sağlamasıdır. Genelde kadının üretici rolünün yeniden üretim rolü nedeniyle kısıtlandığı, kadının aileyle ve evle ilintili görevleri nedeniyle sosyal statülerinin aşağıya çekildiği ve üretim faaliyetlerini engellediği iddia edilmektedir¹. Bunun yanı sıra bazı araştırmacılar kadının ev ve aile için yeniden üretimlerinin kadını gerçek üretim faaliyetlerinin dışında tuttuğunu iddia ederler².

Gelişmekte olan ülkelerde geleneksel yapıdaki yavaş değişme nedeniyle kadın, üretim - yeniden üretim faaliyetlerinden sadece yeniden üretimi kabul etmekte ya da üretime katılımda geleneksel rollerini aksatmayacak işleri örneğin tarımsal alanda mevsimlik tarım işçiliğini veya tarıma dayalı sanayi işkollarında geçici işçiliği seçmekle yüz yüze bırakılmaktadır.

Ancak hala geleneksel yapısını korumaya çalışan ve kalkınmayı amaçlayan geçişli toplumlarda kültür değişimleri de teknolojik değişimin etkisinde kalmakta ve kadının geleneksel rolünde de büyük değişimler olduğu gözlemlenebilmektedir. Özellikle değişen ekonomik koşullarla birlikte kadının üretim ve yeniden üretim işlevleri oldukça karmaşık bir yapı sergilemektedir. Özellikle Leacock'a göre değişme ve modernleşme her zaman toplumda düzelmeyi getirmemekte tam tersi kolonizasyonun sonunda ve kapitalizmin nüfuzu sırasında geleneksel toplumlarda kadının statüsünde gerilemeyi sergilemektedir³. Bu ülkelerde yapılan kadın araştırmaları genel olarak kadını tarımsal alanlarda ya da fabrika üretiminde araştırmaktadır.

¹ Rosaldo M.Z. (1973) *Women, Culture, and Society: A Theoretical Overview*. In *Women, Culture and Society*. M.Z. Rosaldo and L.Lamphere eds. pp17-42 Stanford , Univ. of California Press

Lerch, P.B and Levy, D.E.(1990) *A Solid Foundation: Predicting Success in Barbados Tourist Industry*,. Human Organization, Vol.49, No.4, pp.355-364

² Quinn ,N. (1977) *Anthropological Studies on Women's Status*, Annual Review of Anthropology, No.6, pp.181-225

Sacks, K. (1979) *Sisters and Wives*, The Past and the Future of Sexual Equality. No.10, Westport, Greenwood Press

³ Leacock, E. (1977) *Women, Development and Anthropological Facts and Fictions*,. Latin American Perspectives, No.4, 8-17

Bunun birlikte genelde gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş toplumlara ekonomik olarak daha ucuza sunduğu turizm, 1950'lerden bu yana küresel bir boyuta ulaşmış ve özellikle üçüncü dünya ülkelerinde kadının en çok istihdam edildiği alan olmuştur. Ancak turizm endüstrisinde çalışan kadınların cinsiyet ve kalkınmaya katkıları konusunda sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Edgell'in 1990 yılında yaptığı araştırmaya göre dünyada her on beş kişiden birisi turizm sektöründe çalışmakta olup bunun yarısını da kadınlar oluşturmaktadır. Özellikle Amerika'da turizm sektöründe çalışanların %52'sini kadınlar oluşturmaktadır⁴.

Kadınlar turizm sektöründe çalışanların yarısını oluştururken ücret ve vasıf açısından ters orantılı bir görünüm sergilemektedirler. Dünyanın her yerinde bu tanıma uygun işlerde çalışanlar genellikle ya zenciler, ya azınlıklar ya da kadınlardır. Turizm sektöründeki piramidin en alt ucunda yer alan kadınlar genellikle mevsimlik, geçici ve tam gün olmayan işlerde geri hizmetlerde çalışmaktadırlar.. Turizm sektörünün özellikle üçüncü dünya ülkelerindeki kadınları 'hizmetçiye' ya da hayat kadınına dönüştürdüğü ayrı bir tartışma konusudur⁵.

Ancak diğer bir gerçek turizmin kalkınmakta olan ülkelere o yöredeki insan için umut kapısı olduğu ve toplumsal değişimi hızlandırdığıdır. Özellikle geleneksel dokunun kadını sadece yeniden üretimle sınırladığı sanayileşmemiş bölgelerde turizm sektöründe çalışmanın olumsuz yanları kadar kadının bağımsızlığı ve eğitiminde önemli rol üstlendiği gözlemlenmiştir⁶.

Akdeniz ülkelerinde yapılan araştırmalarda turizm sektöründeki büyümeye birlikte kadınların - özellikle kırsal kesimdeki kadınların- ve çocukların geçici ve mevsimlik statüde kat ve geri hizmetlerde çalışması sonucu geleneksel rollerinde değişme olduğu gözlemlenmektedir.

Kalkınmanın hedef alındığı ülkelere kırsal kesimde kadın sosyal, ekonomik, kültürel ve politik değişimleri yaşadığı ortama zaman zaman tümüyle ya da uzlaştırıcı bir şekilde yansıtılabilecek konumdadır. Bu bağlamda kırsal kesimde kadını yeni üretim faaliyetlerindeki rolüyle anlamak küreselleşen dünyada değişimi anlayabilmek açısından toplumbilimde önemli bir yer tutmaktadır.

ARAŞTIRMANIN ALANI VE YÖNTEMİ

⁴ Edgell, D.L. Sr.,(1990) *International Tourism Policy*, NY, California Press,)

⁵ Enloe. C. (1990) *Bananas, Beaches and Bases*, Berkeley, University of California Press

⁶ Swain, .M. (1993) *Women; Producer of Ethnic Arts* Annals of Tourism 20.1: pp. 32-5
Elmendorf. M. (1981) *Changing Role of Maya Mothers and Daughters*, Dauber & Cain (eds)
Women & Technological Change in Developing Countries, Colorado; Westview.149-152)

Araştırmanın alanı olan Muğla uzun kıyı şeridi ve nüfusunun %62 sinin kırsal kesimde yaşadığı bir bölgedir. Özellikle 1980'lerde canlanan turizm olgusu bölgenin toplumsal yapısında büyük değişimlere neden olmaktadır

Araştırma turizmin son yıllarda en canlı olarak gözlemlendiği iki pilot bölgede Dalyan ve Marmaris yakınlarındaki nüfusu 600 ile 1100 olan üç köyde yoğunlaşmaktadır. Bu üç köyün ortak özelliği 1990 yılına dek temel geçimlik kaynaklarının tarım olmasına rağmen daha sonra tarıma alternatif olarak turizm sektörüne vasıfsız kadın işçi temin eden merkez haline dönüşmesidir.

Marmaris ve Dalyan yakınlarındaki bu üç köye 1995 - 99 yılları arasında değişik mevsimlerde en az beşer ziyaret yapılmış ve bu ziyaretler sırasında ev ev gezilerek kadınlara açık uçlu sorularla derinlemesine mülakatlar yürütülmüştür. Ayrıca köylerin erkekleriyle köy kahvelerinde açık uçlu sorularla odak gurup toplantıları düzenlenmiştir.

Araştırmanın bir diğer boyutu olarak bu köylerden yaklaşık olarak 250 civarında kadın işgücü sağlayan üç otel ve bir tatil köyü seçilmiş ve 1996 ve 99 turizm sezonunda bu işletmelerde çalışan kadınlardan sorumlu kadın işletmecilerle (house keepers) görüşülerek onlarla da açık uçlu sorularla iki yıl üst üste birer kez derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Araştırmanın amacı kadının turizm sektöründe çalışmaya başlamasından sonraki ekonomik ve toplumsal değişimin kadına ve köye getirdiği değişimleri saptamaya çalışmaktır.

Bu köylerde 1990'lara kadar temel geçim kaynağı sebzeçilik ve tütündü. Muğla bölgesinde bu iki tarımsal faaliyet de kadının görevidir ve toprak sınırlı olduğundan özellikle üretimi çok zahmetli olan tütünden elde edilen gelir genelde çocukların eğitimi ve genel giderlerde kullanılmaktadır.

Bu üç köyde de 1990'dan bu yana kadının turizmde çalışmaya başlamasıyla birlikte tütün üretimi askıya alınmış ve iki köyde neredeyse bütünüyle vazgeçilmiştir. Bunun yanı sıra sebzeçilik halen kadınlar tarafından yürütülen ve turizm dışında yapılan ikincil bir iş olarak sürmektedir.

Araştırmanın alanındaki köylerde yaşları 22 - 45 yaşları arasında olan kadınların %70 i Mayıs- ekim ayları saat 04.30 ila 16.30 arasında bu üç otel ve bir tatil köyünde çalışmaktadır. Bu üç köyden turizm sektöründe çalışan 250 kadından % 95'i ilkökul, %4'ü ortaokul ve %1'i lise eğitimi almıştır. Bu kadınların %95 i evli olup aralarında bekar olarak çalışanların sayısı bir kaç taneye sınırlıdır. Başlangıçta sadece 40 yaş civarında evli ve çocuğu okul çağında bir kaç kadının mevsimlik işçi olarak çalışmaya başlamasıyla köye sunulan bu iş kolu bir yıl içerisinde ailenin ekonomisine katkısı ve kadının sadece diğer kadınlarla iç içe çalışması nedeniyle eşlerinden alınan izinlerle gözde bir iş haline dönüşmüştür.

Kadınlar sabahın erken saatlerinden itibaren bu işyerlerinde mutfakta, kat hizmetlerinde, çamaşırhanelerde çalışmakta ardından akşamüzeri evlerine dönüp ev ve bahçe işlerini yürütmektedirler.

Turizm sektöründe çalışan kadınların çalışma statüsü geçici işçi statüsü olup bir çoğunun herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra bu çalışma koşulları diğer kadınlar tarafından oldukça özenilecek bir iş olarak görülmekte ve bekar kızların çalışamaması evliliğe olan talebi arttırmaktadır. Kadınların hemen hepsi çalıştıkları koşulları tütünle karşılaştırmakta ve bu işin hem daha hafif hem de daha karlı olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu işe başladıklarından bu yana aile içindeki konumlarının değiştiğini, eşlerinin onlara karşı daha nazik olduğunu ve ayrıca erkeğine para vermenin daha ödüllendirici olduğunu anlatmaktadırlar. Kazandıkları paradan aynı tütünde olduğu gibi evin tarım dışı giderlerinin karşılandığını anlatan kadınların tümü fazladan çalışarak eşlerine araba almayı düşünmektedirler. Bu sektörde geçici çalışmanın bile karlı olduğunu vurgulayan kadınların çoğu eşlerini de turizm sektöründe çalışmaya ikna etmektedirler (Görüşmelerin yapıldığı sırada eşlerin %22 si bu sektörde yaklaşık iki yıldır çalışmakta idi) Kadınların bu on iki saatlik işten kazancı yaklaşık olarak 1997 yılında 30-45 1999 yılında 100 milyon Türk Lirası civarında olmasına rağmen kazançlarından şikayet eden kadın görülmemiştir. Çalışan kadınların çoğunun dış görünüşleri ve evleri modern olup evlerin tümünde geleneksel misafirperverlik sürmektedir. Kadınlar yaptıkları işlerden şimdilik zevk almaktadırlar. Özellikle kat hizmetlerinde çalışan kadınlar turistlerle yüz yüze olmasalar da odalar temizlenirken o kişiler hakkında bilgi sahibi olmakta ve bunu köydeki çalışmayan yaşlı ve genç hanımlara ve eşlerine aktarmaktadırlar. Kadınların %90'ı Batılı kadının özgürlüğüne ve bağımsızlığına karşı hayranlık duymakta ve kendileri olmasa da çocuklarının bir gün onlar gibi yaşamasını arzu etmektedirler. Yine kadınların çoğunluğu çocuklarının köyde değil deniz kenarında ve otellerde idarecilik yapmasını istediklerini vurgularken bunun tek yolunun da eğitim olduğunu bilmektedirler.

Kadınlardan %5 kadarı büyük bir kentte yaşamak arzusundayken geriye kalan %95 bu yöreden ayrılmayı düşünmediklerini söylemişlerdir. Kadınların %70'i turisti farklı bulmazken geriye kalan %30, kadın olarak onları kendilerinden farklı bulup onları biraz erkekleşmiş olarak değerlendirmektedirler. Ayrıca kadınların %90'ı turizmde çalışmaya başladıklarından bu yana iş yerinde öğrendikleri temizlik, sağlık koşullarına uyma ve yemek pişirmedeki titizlikten çok etkilendiklerini ve mesleki bir kaç günlük eğitimin onların yaşamını etkilediğini bu bilgileri eve ve köye taşıdıklarını anlatmaktadırlar.

Bir başka gözlenen değişim ise kadın erkek ilişkilerinde açıkça görülmektedir. Eşleri otellerde çalışan erkekler eşlerine daha çok yardımcı

olduklarını ve çocuklara daha çok zaman ayırdıklarını söylemektedirler. Özellikle erkeklerin vurguladığı otel işinin tütünden daha ağır olduğu onun için eşlerine karşı daha yumuşak olduklarıdır. Oysa kadınlar otel işinin tütünden çok daha hafif olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu da köyünün ve tarımın dışında bir sektörde çalışmasının kadının itibarını arttırdığı olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ

Turizm bugün ve yarın için tarıma ve bacalı sanayiye bu yörede tek alternatif olarak değerlendirilmekte ve bu yörenin değişiminde ve kalkınmasında temel değişken olarak kabul edilmektedir. Özellikle kırsal kesimdeki nüfus için yeni bir açılım olan turizmi bu üç köyün kadını da daha az yorucu ve kolay para kazanma aracı olarak görürken turizmde gözlemledikleri kendilerince olumlu yenilikleri-eğitim, ekonomik olarak daha iyi yaşam koşulları ve ev - eş ilişkilerini köye taşımaktadırlar. Bunun yanı sıra turizm sektörünün bu bölgedeki köylerden beklentisi ucuz ve vasıfsız iş gücüdür. Daha kalifiye işlerde çalışanların sadece biri bu köylerdendir.

Bugün köylerde gözlenen toplumsal değişimde kadının turizmde vasıfsız ve geçici işçi olarak çalışmasının rolü büyüktür. Ancak bu bölgede turizme yapılan yatırımlardan bir kısmı turizm sektöründe çalışanların eğitimine ve sosyal güvencesine yatırılmazsa yarın yöre kadını geliştirmekte olan diğer ülkelerdeki kadınlarla aynı kaderi paylaşabilir.

KAYNAKÇA

- CUKIER, J., Norris, J. and WALL, G. (1996 December) *The Involvement of Women in the Tourism Industry of Bali, Indonesia*. The Journal of Development Studies Vol.33, No.2, pp.248-270
- EDGELL, D.L. Sr.,(1990) *International Tourism Policy*, NY, California Press,)
- ELMENDORF. M. (1981) *Changing Role of Maya Mothers and Daughters*, Dauber & Cain (eds) *Women & Technological Change in Developing Countries*, Colorado; Westview.149-152)
- ENLOE. C. (1990) *Bananas, Beaches and Bases*, Berkeley, University of California Press
- LEACOCK, E and SAFA, H.I. (1986) *Women's Work; Development and Division of Labor by Gender*, South Hadley, MA; Bergin and Garvey Publ.
- LEACOCK, E. (1977) *Women, Development and Anthropological Facts and Fictions*,. Latin American Perspectives, No.4, 8-17

- LERCH, P.B and LEVY, D.E.(1990) *A Solid Foundation: Predicting Success in Barbados Tourist Industry*,. Human Organization, Vol.49, No.4, pp.355-364
- QUINN ,N. (1977) *Anthropological Studies on Women's Status*, Annual Review of Anthropology, No.6, pp.181-225
- ROSALDO M.Z. (1973) *Women, Culture, and Society: A Theoretical Overview*. In *Women, Culture and Society*. M.Z. Rozaldo and L.Lamphere eds. pp17-42 Stanford , Univ. of California Press
- SACKS, K. (1979) *Sisters and Wives*, The Past and the Future of Sexual Equality. No.10, Westport, Greenwood Press
- SWAIN, .M. (1993) *Women; Producer of Ethnic Arts* Annals of Tourism 20.1: pp. 32-5